

ИЗДАТЕЛСКИ ПРОЦЕСИ МЕЖДУ ДВЕТЕ СВЕТОВНИ ВОЙНИ

Доц. г-р Лъчезар Георгиев

Продължение от брой 4, 2005

Между двете световни войни Стоян Атанасов е вече един от утвърдените български книгоиздатели. Той поддържа преки връзки или кореспондира с много български автори на учебна и художествена литература, преводачи, белетристи. Съумява да създаде своеобразен сътруднически екип, да привлече най-авторитетни имена, което говори за добър мениджърски подход на отговорен за съдбата на българската книга издател. Пример за това е кореспонденцията му с писателя, изкуствовада и преводача Николай Райнов. Повечето от писмата на писателя са адресирани до Стоян Атанасов по повод на искания за конкретни суми, но съдържат и интересни сведения за техните взаимоотношения, които несъмнено са били не само на професионална основа. Често семействата на издателя и писателя прекарват заедно, но ангажиментите на издателя са големи и той отсъства от една интелектуална компания. Затова в едно писмо, писано извън София и вероятно пратено по сина – бъдещия писател Богомил Райнов, с дата 22 август 1932 г. Н. Райнов се обръща към Атанасов с „Любезни Стояне“ и пише: „Моля те, дай на Богомила малко пари да ми донесе, че е належащо купуването на разни работи. Малката ни колония е много наскърбена, че не идваш...“⁸⁶

Често на издателя е писано да влиза в ролята на кредитор и да подпомага немалкото финансови несгоди на писателя. В писмо с неуточнена дата, вероятно от май 1932 г., Николай Райнов описва свой битов проблем и моли за парична подкрепа: „Утре заран слугинята си отива, та трябва следобяд да ѝ платя. Има да взема 7200 лв.; 3000 л. ще даде – надявам се – секретарят на Академията – като аванс. А другите 4000 ще те моля да ми дадеш ти. Тоя случай ме срещна съвсем неподготвен:

тя беше обещала да остане, ала днес се скараха решително с баба Катя – и тя си „даде оставката“. Иначе бих можал постепенно да ѝ отгеля на страна заплатата... Освен това, моля те да съобщиш на Ан. Тюрйо по телефона (№ не знам, вж. телефона „Ундервг – Елион – Фишер“, А.Д. за канцеларски машини, бул. „Мария–Луиза, 9) да почака няколко дена с вноската от 1000 лв., която трябваше да получи от мене на 1 т.м. срещу пишещата машина. Още 2000 лв. имам да му дължа, та някак си успокой го, че ще си ги получи. Мене ми е тъкмо сега неудобно да правя сам това. Поздрави Славянка, децата и тебе. Твоят Николай Райнов“⁸⁷. С други думи, обвързвайки се с подобно приятелство и ползвайки услугите на талантливия си сътрудник, издателят е трябвало да се грижи и за личните му проблеми, и да подсигури доставката на пишеща машина, от която писателят несъмнено е имал нужда. Вляво горе над текста на писмото Ст. Атанасов е написал революция: „Дадени 4000 лв. 5.V. 32“. Тези разходи са били приспадани от общия хонорар, който издателят е дължал на Н. Райнов.

В някои писма от посочената кореспонденция между писател и издател личи творческата атмосфера, в която се осъществява работата на преводача, свързана с бъдещи издателски проекти: „Слугинята си отива, та ще трябва да ѝ платя. Моля те, дай на Бояна 2500 лв., ако можеш. Дай му и книгата „През гори и пустини“, а за мене – по 2 екз. от „Вечни поеми“ и „Кораб на безсмъртните“ и 1 екз. от „Заратустра“ (да преработя превода). Сега превеждам малките разказчета от френската книга“⁸⁸. Вляво горе на листа издателят Ст. Атанасов е отбелязал: „Дадени 2500 лв. 30.IX.33 г. Очевидно издателят е ползвал за нуждите на своята дейност Н. Райнов не само като автор, но и като преводач, владеещ

няколко езика. Особено важен е приносът на Н. Райнов в осъществяването на две издания на „Така каза Заратустра“ от Фридрих Ницше. Още през 1905 г. издателят Ст. Атанасов печата в собствената си печатница книгата на големия немски философ, в превод на Димитър Дечев. През 1915 г. „Тъй рече Заратустра“ в превод на Мара Белчева е издадена от пловдивското издателство и печатница „Христо Г. Данов“. През 1919 г. Стоян Атанасов в своята библиотека „Самообразование“ издава нов вариант на книгата под заглавие „Тъй каза Заратустра. Книга за вси и никого“ в превод на Николай Райнов... Изданието поставя началото на серията „Най-хубавите книги“ №1–15. През 30-те години на ХХ век, верен на своята вискателност, като Н. Райнов прави нов коригиран превод и книгата е издадена от Стоян Атанасов през 1938 г., като отпечатването става в столичната печатница на П.К. Овчаров. Обемът на изданието е 296 страници, а тиражът е значителен – 4000 екземпляра. Изданието е включено в библиотека „Прометей“ пог №3–5. От горното писмо става ясно, че преработката „Тъй каза Заратустра“ е започнала след 30 септември 1933 г. В цитираното писмо Н. Райнов споменава и за книгата си „Вечни поеми“. Подзаглавието на изданието е „Песни за човека и земята“, а книгата е издадена от Ст. Атанасов през 1928 г. в тираж 3000 екземпляра. Другата книга, за която говори Н. Райнов – „Кораб на безсмъртните“, също е издадена от Ст. Атанасов през 1928 г. в същия тираж. Интересно, че за този период са налице датирани сведения, които говорят за активно сътрудничество между издателя и Н. Райнов във връзка с подготовката на ръководства по рисуване и книги в библиотека „Самообразование“. В писмо си от 5 септември 1929 г., София, Н. Райнов пише на издателя: „Любезни Стояне, Получих карта от Хр. Г. Данови, че били пристигнали поръчаните от мене чрез тях книги – „Histoire de l' Art“, 16 тома, от Андре Мишел; стойността им е 8660 лв. Ако не разполагаш в тоя миг с такава сума и ако имаш сметка с издателството, моля те, поговори с Веселина Данов по телефона, па прати своя човек да вземе за своя сметка книгите и да ми ги донесе; трябва ми много, отдавна ги чакам. Прати и ръководствата по рисуване, наедно с програмата от Министерството. Отбележи ми на едно листче, кога смяташ да печаташ оная книжка от „Самообразование“, дето ще се помести началото на „Изкуството през вековете“, за да бъда на време готов с ръкописът и клишетата (особено е важно – последните да се при-

готвят, за да се дадат на цинкографа).“³⁹ Документът ясно сочи, че Н. Райнов е бил наясно с целия издателско-полиграфически процес и има определени изисквания за висококачественото въпроизвеждане на оригиналите. Още през 1924 г. Домът на изкуствата и печата в Пловдив издава малката му книга „Зараждане на изкуствата и печата“, а през 1943 г. Стоян Атанасов издава в Библиотека „Разни изкуства“ № 4 друго съчинение на Н. Райнов: „Как се печати книга. Печатарско изкуство“. При това изданието е в необичано голям тираж от 6000 екземпляра, което означава, че творбите на талантливия автор са имали очевидна пазарна ориентираност със своя приложен характер. От посоченото писмо се разбира, че Н. Райнов си доставя с посредничеството на издателство „Хр. Г. Данов“ безспорно скъпата и високо ценена от изкуствоведите шестнадесеттомна „История на изкуството“ от Андре Мишел. Изданието е било от съществено значение за творческите замисли на Н. Райнов да напише и издаде със съдействието на Ст. Атанасов дванадесеттомната „История на пластичните изкуства“, реализирана през периода 1931–1939 г. и том първи на „История на изкуството“ (С., Ив. Коюмджиев, печ. Бр. Миладинови, 1943. 576 с.).

В друг документ, подписан в София на 1 юни 1932 г. Н. Райнов дава съгласие за преиздаването на учебна литература с негово участие: „По въпроса за христоматиите за прогимназиалните класове заявявам Ви, че съм съгласен да ми се плаща по 5000 лв. за всяко ново, допълнено или преработено издание... Същите условия важат и за читанките за отделенията“⁴⁰.

През юни 1932 г. Николай Райнов моли своя издател: „Любезни Стояне, Ако можеш, прати ми малко пари, че още не сме получили заплати, а ми трябва днес. Прати и нещо за превод от приказничната поредица...“⁴¹ Горевляво на бележката с почерка на Ст. Атанасов е отбелязано: „Дадени 2000 лв София 3 (VI) 32“.

Във връзка със записването на сина си Богомил Райнов в гимназия, на 6 юли 1933 г. Николай Райнов отново се обръща за помощ към издателя: „Любезни Стояне, прати ми, моля те, 2000 лв., че трябва да дам на Богомила такса да се запише днес в гимназията. Извинявам се, но съм принуден да се обърна към тебе.“⁴² И този път издателят се отнася с разбиране към искането на своя сътрудник. Но на 4 октомври 1933 г. Николай Райнов търси съдействие от издателството: „Понеже имам крайна нужда за пари, дай ми обещаното, ако можеш сега – вместо на 15 т.м. Много ме болят зъби, та не мога да

дойда сам“ и допълва: “Прати ми и по 3 екз. от следните сборници и приказки: “Северни приказки, Старият гарван, Славянски приказки.”⁴³ Вероятно тук става дума за получаване на безплатни екземпляри от авторските детски книги на Николай Райнов „Северни приказки“, „Приказки на стария гарван“ и „Славянски приказки“, включени в поредицата „Приказки от цял свят“ на издателство „Стоян Атанасов“. В поредицата са включени още много авторски детски книги на Николай Райнов, в които авторството е уточнено, като „преразказал“ съответната приказка: „Дървото на приказките“ (1931); „Златното гърне“ (1931); „Вълшебни приказки“ (1931); „Приказки на добрата фея“ (1931); „Кристалния дворец“ (1931); „Морската царица“ (1931); „Царски приказки“ (1931); „Източни приказки“ (1932); „Магьосникът. Разни приказки“ (1932); „Торба приказки за русалки, самодиви, царски синове и др.“ (1932); „Златната рибка“ (1932); „Книга на чудесата“ (1932); „Морски деца. Негърски и други приказки“ (1933); „Зеленото джудже“ (1933); „Омагьосано царство. Избрани приказки“ (1933); „Славянски приказки“ (1933); „Персийски приказки“ (1933); „Индийски приказки“ (1933); „Царица Роза“ (1933); „Алмазите на Изток“ (1934); „Бисерна огърлица“ (1934); „Най-хубави български приказки“ (1934); „Хубави стари приказки“ (1934); „Веселите деца“ (1934); „Седемте чудовища. По Пеншон, Нури, Метиве, Еле, Авло, Морен и Робида“ (1934). Несъмнено преразказването е включвало не само превод, но свободна преработка и съставителство на текстове от един или повече автори, както и литературна обработка на популярни детски произведения от богатата творческата палитра на народите по света. Като добър познавач на няколко езика Николай Райнов успешно свършва нелеката си задача и допринася тези произведения, макар и адаптирани, да станат достояние и на българския читател. Заглавието на приказките се е избирало да бъде интригуващо, ориентирано към максимално широка аудитория. Полиграфическото изпълнение на поредицата се осъществява отначало в софийските печатници „С. М. Стайков“ и „Нов живот“, а впоследствие в добре оборудваната с шрифтове, линии и украсни орнаменти столична печатница „Херман Поле“. Обемът на изданията се е движи между 100 – 200 страници, а тиражът варира от 4000 до 6000 екземпляра.

Съвместната работа на Николай Райнов с издателя Стоян Атанасов по издаването на детско-юношески книги и поредици започва още в края на Първата

световна война. Още през 1918 г. Стоян Атанасов издава книгата на Н. Райнов „Слънчеви приказки“ в тираж 5000 екземпляра. Изданието се осъществява в Придворна печатница, в обем 147 с. с илюстрации към текста. През 1924 г. издателят реализира в печатница „С. М. Стайков“ книгата на Н. Райнов: „Златното птиче. Български приказки“, (195 с.). На следващата година Стоян Атанасов издава в поредицата „Най-хубави приказки“ книгата на Н. Райнов „Юнак над юнаци“ (192 с.), също в печатница „С. М. Стайков“. През 20-те години писателят сътрудничи и на други издателства с авторски детски издания: „Али баба и разбойниците; Завистливият съсед“ са адаптирани от Н. Райнов арабски приказки, издадени от софийското издателство „Хемус“ в библиотека „Детска радост“, печатани през 1927 от печатница „Едисон“; пак през 1927 г. в същата библиотека и печатница излиза и арабската приказка „Вълшебният кон“.; през 1930 г. пак в печатница „Едисон“ се печата в същата поредица и „Синбад морякът. Арабска приказка“. И трите книжки са от по трийсетина страници. Но през 1927 г. „Хемус“ издава една по-значима литературна обработка на Н. Райнов – книгата „Хиляда и една нощ“, с чернобели и цветни илюстрации в текста, в обем 176 с. Отново за доброто реализиране на илюстрациите е избрана печатница „Едисон“, като през 1942 г. се прави и второ издание на книгата. И издателството на Ив. Куюмджиев се опитва да положи основите на нова библиотечна поредица за деца „Приказна детска библиотека Гнездо“, като в №1 на серията попада малката книжка с илюстрации „Самодивско царство“, излязла в печатницата на Армейския военно-издателски фонд.

Макар да сътрудничи с детско-юношески авторски книги на няколко софийски издателства, все пак основният принос на Николай Райнов е в творческата му работа с издателство „Стоян Атанасов“ и в реализирането през 30-те години на амбициозната поредица „Приказки от цял свят“.

В края на 30-те години на ХХ век Николай Райнов започва началото на нов издателски проект – подготовка на деветтомна поредица от литературни беседи-очерци „Вечното в нашата литература. Български класици“, в която влизат от книга I до книга IX. Изданието е осъществено от Стоян Атанасов през 1941 г. в печатница „П.К. Овчаров“. Тиражът е 6000 екземпляра. Деветте книжки разглеждат творчеството на Добри Чинтулов, Петко Славейков, Любен Каравелов, Васил Друмев, Христо Ботев, Иван Вазов, Захари Стоянов, Михалаки

Георгиев, Константин Величков, Стоян Михайловски, Алеко Константинов, Пенчо Славейков, Тодор Г. Влайков, Кирил Христов, Антон Страшимиров, Пейо Яворов, Теодор Траянов, Елин Пелин, Петко Ю. Тодоров, Йордан Йовков, Николай Лилиев и Димчо Дебелянов. В една запазена сметко-разписка от 30 юли 1941 г. виждаме, че за книги VII (Пейо Яворов, Теодор Траянов) и VIII (Елин Пелин, П.Ю. Тодоров) издателят е броил 24 000 лева на Н. Райнов⁴⁴.

Същевременно книгоиздателство „Ст. Атанасов“ работи и с други автори. „Подписаният Руси К. Лазаров – четем в друг документ, – удостоверявам, че получих от сумата 2000 (две хиляди) лева аванс от издателството на г. Атанасов срещу хонорара за учебника ми по благонаравие.“⁴⁵ Сред печатаните автори са още Никола Манев, Любен Казанджиев, братя Иван и Никола Данчови и др.⁴⁵

С основание може да се предположи, че издателският бизнес на издателя Стоян Атанасов е вървял добре. Той изплаща добри суми на авторите си, особено на приносните за престижа и утвърждаване авторитета на издателството. Така постъпва не само с Николай Райнов, но и с братя Данчови, автори на „Българска енциклопедия“. Само за втората част на енциклопедията например на авторите са платени авансово 10 000 лева⁴⁶.

Обикновено издателят е подписвал договор за издаването на съответната книга с автора или съавторите. Ето моделът на един издателски договор:

Днес...подписаните Христо Николов, Никола Монеv и Иван Великов от една страна и Стоян Атанасов книгоиздател, София, от друга страна, се уговорихме за следното:

1) Хр. Николов, Н. Монеv и Ив. Великов се задължават да приготвят буквар и читанка за първо отделение и го предадат своевременно на издателя.

2) Ст. Атанасов се задължава да приготви 4 екземпляра от учебника, тъй както го изисква правилникът и го внесе на конкурсно одобрение в Министерството на Нар. Просвещение, като всички необходими за това такси и разноси са за негова сметка.

3) Ако бъде учебникът одобрен, Ст. Атанасов ще отпечата необходимото количество екземпляри, за което ще бъдат известни и авторите. Коректурите и необходимите поправки и допълнения на букваря се извършват безвъзмездно и своевременно от авторите.

4) Авторите имат право да получат хонорар 12% от стойността на продадените учебници, като не се

смятат изпратените образци и подаръци. Изплащането на припадащият се хонорар става всяка година, най-късно до месец Януарий (краят). Хонорарът се разпределя между авторите така: Христо Николов получава 4.5%, а останалите 7.5 процента се разпределят по равно между Н. Монеv и Ив. Великов.

5) Настоящото споразумение важи за два конкурсни и изборни периода, съгласно правилниците и наредбите на Министерството.

6) Ако през течение на уговорените два периода договорът не е бил нарушен от страна на издателя, тогава договорът автоматически остава в сила отново.

Настоящият договор се състави в 4 екземпляра.

Договорители: „.....“

Към графата „Договорители“ следват подписите на договарящите се съавтори и на издателя, обгербвани със съответните марки. Очевидно договорът е напълно законен и юридически издържан според държавните изисквания, като двете страни могат по законен път да отстояват своите права по него. Ето и резултатите от това издателско споразумение – през 1936 г. Ст. Атанасов отпечата в печатница „П.К. Овчаров“ книгата на Христо Николов, Никола Монеv и Иван Великов „Буквар и първа читанка“, в обем 92 страници, с 4 л. илюстрации, в огромния тираж от 60 000 екземпляра, като е направена и допечатка от 4000 екземпляра в същата година, а на следващата година е издадено още едно издание в 4000 екземпляра, през 1938 г. излиза и трето издание в 15 000 тираж, при това последните четири листа илюстрации са цветни.

През следващите години Стоян Атанасов променя някои параметри от модела на издателския договор, като чрез законното договаряне с авторите кандидатства отново пред Министерството на народното просвещение по ежегодно обявяваните конкурси за учебници. Ще приведем за пример още един такъв издателски договор:

„Долуподписаните Ив. Русев, Петър Горянски и Николай Матеев от една страна, и Стоян Атанасов, от друга страна, днес, на 24 май 1940, се споразумяхме върху следното:

1) Ив. Русев, П. Горянски и Н. Матеев се задължават да приготвят ХРИСТОМАТИИ за I, II и III класове на прогимназиите, съгласно изискванията на програмата и правилниците на Министерството на Народното Просвещение, и да ги предадат своевременно на изда-

теля в пет еднообразни екземпляра, написани на пишуща машина.

2) Стоян Атанасов се задължава да внесе навреме ХРИСТОМАТИИТЕ на конкурсно одобрение в Министерството на Народното Просвещение, като всички необходими за това такси и разноски включително и разноските по написване христоматиите на машина, са за негова сметка. Ако учебниците бъдат одобрени, издателят ще отпечати необходимото количество екземпляри, за което ще бъдат известени авторите. Коректурите и необходимите поправки и допълнение на учебниците се извършват безвъзмездно от авторите. Стоян Атанасов се грижи за илюстрирането на христоматиите и ако е потребно дава на художника да изработи нови картини и рисунки.

3) Авторите получават хонорар 11% от брутото стойност на продадените учебници, като се не смятат изпратените образци и подаръци. Изплащането на припадащия се хонорар става всяка година най-късно до края на м. февруарий.

4) Авторите имат право на аванс срещу хонорара един месец след окончателното одобряване на учебниците.

5) Настоящото споразумение важи за два конкурсни или изборни периоди, съгласно правилниците и наредбите на Министерството на Нар. Просвещение.

6) При евентуално сменяване до сега съществуващия режим за писане и издаване на учебници, авторите и издателят се взаимно задължават да уредят своите взаимоотношения в кръга на добрата етика и законите.

Издател:.....

Автори:.....⁴⁴⁸

Последната клауза от договора отразява, макар и все още не толкова ясно изразена, тревогата на издателя от несигурната международна ситуация – Европа е на прага на Втората световна война, тревожни дни се задават и за страната, което би могло да обърка добрите издателски взаимоотношения и да внесе неочаквани, дори нежелани промени в иначе добре уредената и действаща система на книгоиздаването у нас между двете световни войни. С процент е намален размерът на авторския хонорар, и тук, види се, някои неблагоприятни фактори са си казали думата. От друга страна става ясно, че издателят Ст. Атанасов продължава да залага на сигурната и осигуряваща надежден пазар конкурсна система при издаването на учебници, където решаващ фактор е думата на Министерството на народното просвещение – там издателят вече е изградил

контакти и авторитет, които му осигуряват успех при кандидатстването за издаването на учебна и учебно-помощна литература. От цитирания договор се вижда и още нещо – Ст. Атанасов продължава да има изисквания, съобразени със съществуващата издателска практика – за прегледно представен, написан на пишуща машина оригинал; за подобряване оформяването на изданието по отношение на неговото илюстриране и подготовката на качествени клишета, благодарение на които и печатът да бъде с високо качество. Още повече че тук става дума за големи тиражи, за сериозни инвестиции, а и за утвърждаване издателския имидж на вече реномираната марка „Стоян Атанасов“.

Когато говорим за стриктното оформяне на издателската документация на това столично издателство, редно е да кажем и за т.нар. от самия Атанасов допълнителни „спогодби“, в които се уточняват допълнителни условия, наред с общите към съответния издателски договор, или направо служат за двустранно споразумение между автора и издателя. В това отношение Стоян Атанасов е стриктен. Той изпраща писмо, носещо неговия адрес, мястото и и датата на изпращане. Посочва се, че издателството приема даденото издание за печат, начините на оформяне и отпечатване на книгата, дължащите се суми за разноски от страна на издателя, общият авторски хонорар, авансовите плащания и пр. Тъй като известието се възприема за официален документ, обикновено върху него авторът отбелязва, че е получил писмото с посоченото съдържание и че е съгласен с него. При получаване на сумата тя се отбелязва собственооръчно, с отбелязване на датата. За пример ще дадем едно писмо на Стоян Атанасов, изпратено от София на 12 септември 1938 г. до д-р Христо Дамянов, пак в столицата, във връзка с издаването на негова книга:

„Книгоиздателството ни приема да откупи френското Ви букварче и първа читанка при следните условия:

1) Ведно с това писмо, надлежно подписано и подпечатано, ще получите в брой 16610 лв.;

а) 3000 (три хиляди) лева такса за рецензия и одобрение.

б) 8000 (осем хиляди) лева хонорар за рисунките и

в) 5610/пет хиляди шестотин и десет лева за клишета.

2) Хонорар за букварчето ще получите 12000 (дванадесет хиляди) лева, платени на два пъти: 5000 при излизане на букварчето от печат и 7000 лева през втората половина на м. януари 1939 година.

3) *Вие ръководите печатането безвъзмездно.*

4) *За методичните упътвания също хонорар не Ви се предвижда, освен 120 безплатни броя, получени направо от печатницата.*

5) *Книгоиздателството приема Вашите задължения спрямо М.Н. П.: Букварчето няма да има цена по-голяма от 20 лева и външната корица ще бъде от два цвята: син и черен на бледо жълт фон [фон – Л. Г.].*

6) *От букварчето Вие получавате безвъзмездно направо от печатницата 120 (сто и двайсе) броя.*

7) *Книгоиздателството няма право за едно издание да печати повече от 20 000 екз. без съгласието на автора.*

8) *За всяко ново издание Вие получавате нов 12000 лева и 200 броя от новото издание безвъзмездно. При същите условия може да се отпечата и втората част, която ще носи заглавие, одобрено по взаимно съгласие.*

9) *Тая наша спогодба важи само за 12 учебни години, начиная от 1-и септември 1938 год.*

С почит: Ст. Атанасов⁴⁴⁹

Отдолу с почерка на автора е отбелязано: „Получих писмото Ви с горнето съдържание и Ви заявявам, че съм съгласен с него“, а впоследствие е добавен и друг негов текст, с който се декларира, че е получил сумата от 16610 лв.⁵⁰

Тук се вижда още, че за да компенсира напълно автора по отношение на авторския хонорар и усилията му върху създаването на книгата, издателят му предава безвъзмездно и определено количество екземпляри от тиража. Регламентира се и горната граница за едно издание – не повече от 20 000 екземпляра. В случая обаче става дума за интересен случай, когато сам авторът е поел по своя инициатива съответни издателски разходи като рецензиране и одобрение пред Министерството на народното просвещение, за илюстрирането на изданието и е платил за клишетата в съответната печатница. Така книгата излиза през 1939 г. в столичната печатница „С. М. Стайков“, с рисунки на Д. Тодоров – Жарава, в тираж 6000 екземпляра, на френски език, със заглавие „J`apprends le français“ (88 с.; с ил.).

Сред сътрудниците на издателството при написване на учебници и помощна литература са и преподаватели от училищата, на които Стоян Атанасов разчита, че с авторитета и присъствието си ще осигурят успешно реализиране на издателската продукция. Забелязва се, че поставените срокове за издаване и реализация на първото издание са по-малки, отколкото при другите

видове издания. Писмата до съответния автор следват предварителното устно споразумение и имат характер на окончателно договаряне по издателските въпроси и относно авторското възнаграждение, каквото е например следното писмо на издателя с дата 1 септември 1939 г., София, до В. Николов, учител в столичното занаятчийско училище:

„В потвърждение на устното ни споразумение, относително съставената от Вас „ХРИСТОМАТИЯ и ПИСМОВОДСТВО“ за занаятчийските училища, чест имам да Ви съобщя следното:

1) *Съгласен съм да поема издаването на въпросния учебник, който ще печатам и препечатвам в каквото количество намеря за добре, в един период от три (3) години, след което ще има ново преработено издание, след като се пласират отпечатаните екземпляри.*

2) *Хонорар за тоя учебник ще получите еднократно сумата (30000 (тридесет хиляди лева за отпечатаните екземпляри през тригодишния период. Срокът на изплащането на тоя хонорар – когато се отпечата в завършен вид учебникът и се издаде заповед от съответното м-во за окончателното му одобрение.*

3) *Коректурите правите Вие сам за своя сметка.⁴⁵¹*

Наред с усилията си да привлече авторски колективи, предимно от съставители на учебна и справочно-енциклопедична литература, Стоян Атанасов търси възможности да привлече и самостоятелно авторите. През 1938 г. той издава разказите за деца и юноши „Писмата на един ученик“ от Никола Стоянов Монеv и на 11 май с.г. му предлага договор, с който да подготви три читанки за втори, трети и четвърти клас. В договора Ст. Атанасов се задължава да внесе читанките за „конкурсно одобрение в Министерството на Народното Просвещение, като всички необходими за това такси и разноски са за негова сметка“, а в случай че бъдат одобрени ще извести за отпечатването на необходимото количество екземпляри, ще се грижи за клиширането на илюстрациите в читанките и ако сметне за нужно, ще „дава на художник да изработи нови картини и рисунки⁴⁵². Размерът на авторския хонорар се определя на 10% от brutото стойност на продадените учебници⁴⁵³.

Издаването на учебна и учебно-помощна литература е сред приоритетите на издателя, оттам идват сигурни приходи, затова той разчита на надеждни и проверени от издателската практика автори. Сред тях е Димитър Добролюбов – Ст. Атанасов издава неговите учебни и

методически книги за началния курс през 30-те – началото на 40-те години на века, при това повечето са в значителни тиражи, като при учебниците те достигат 30 000 – 48 000 екземпляра. Отпечатването се извършва в печатниците „Херман Поле“, „С. М. Стайков“, „Нов живот“, „Книпеграф“, „Немечек“. Сред по-важните издания на Д. Добролюбов, реализирани от издателството, са „Езикови упражнения“ в отделни книги за отделенията (1930), „Тетрадка за практическа работа по отечествознание. IV отд.“ (1930), „Рисуването и писането в I и II отделения“ (1930), „Практическа работа по родинознание и отечество. Метод. бележки“ (1930), „Наблюдавай природата“ (1930), „Развитие на устната и писмената реч. Граматика, правопис и съчинения“ (1932), „Езикови упражнения“ в три отделни книги за I, II и III клас на народните прогимназии“ (1932), „Вероучение“ (1936), „Граматика“ (1937), „Гражданско учение“ (1938), „Отечествознание“ (в съавт. със С. А. Стоянов, 1941), „Моделирането в основното училище“ (1942). Издателят Ст. Атанасов е изпращал споразумителни писма с подробности по издаването на съответното учебно издание и указване на авторския хонорар, а Д. Добролюбов ги е одобрявал и поставял подписа си под споразумението⁵⁴.

Докато работата по издаването на учебна книжка не е вървяла сравнително добре и е носела своите приходи, при работата върху обемистата, трудна за съставяне „Българска енциклопедия“ (С., 1936. 2, 1720 с. 5000 тир.) на Никола Г. Данчов и Иван Г. Данчов са се появявали епизодично финансови проблеми. Макар че към 21 ноември 1938 г. от едно писмо-уверение за изчистени плащания от страна на издателството, подписано от Н. Г. Данчов, се вижда, че и двете страни са удовлетворени от изчистените плащания по издаването на енциклопедията, Ст. Атанасов очевидно е поискал дописване, допълване или разширяване на изданието⁵⁵. Очевидно той е финансирал идеята си, като е дал известен авансов хонорар на авторите. Колкото и коректни обаче да са били един към друг страните, все пак Никола Г. Данчов през следващите години е бил принуждаван да моли за материална подкрепа във връзка с окончателното приключване на тази нова част от голямото свое начинание, вероятно с нови енциклопедични статии по т. нар. „българска част“ на енциклопедията. Същевременно той с безпокойство се интересува за поправката на сгрешените отпечатани страници и настоява двамата съавтори да ги коригират преди пов-

торното отпечатване. Това се вижда и от едно негово писмо от София с дата 15 март 1940 г.:

Госп. Атанасов,

„В началото на ноемврий м.г. получих от Вас срещу [горно]то издание на Енциклопедията 10000 лева и с това бях много улеснен в работата си. – Сега Ви моля да ми дадете към края на този месец още 12–14000 лв.

Вие знаете много добре, че Енциклопедията, особено българската ѝ част, изисква изоставяне на всичко друго и пълно отдаване ней. Не само това: работата е свързана и със значителни разходи.

След получаването на тази сума, аз няма да Ви безпокоя до ноемврий, когато пак ще ми са потребни 10-тина хиляди лв.

Ако ще допълните стр[аница] на Енциклопедията, като отпечатате техни коли повторно – без нито най-малко да мислите за нас – дайте ни да коригираме ние! Дори – аз настоятелно моля за това, та да не се допуснат грешки.

*С най-хубави поздрав
Вашият Н.Г. Данчов⁵⁶*

Колкото и да се е стремил да бъде толерантен към авторите издателят, в началото на 40-те години се появяват затруднения с печатници, доставка на хартия, недобре подготвени ръкописи, които са затруднявали набора на книгата. Случаят с разправията между издателя и писателя Любен Казанджиев е показателен, че не всичко е вървяло гладко в издателския процес. На 5 октомври 1942 г. писателят изпраща споразумително писмо до издателството на Ст. Атанасов, в което се казва:

„Съгласен съм да издадете книгата ми върху българския език (заглавието ще определите вие) при следните условия:

1) Преотстъпвам ви авторското си право за едно българско издание от максимум 4000 (четири хиляди) екземпляра. Продажната цена ще определите вие. Размерът на печатната кола също. Шрифт обикновен.

2) Хонорарът ми ще бъде по 2000 (две хиляди) лева на печатна кола, при максимум 22 печатни коли. За повече от 22 коли евентуално не ще претендирам за хонорар.

3) Към гореказания хонорар ще получа от вас 300 екземпляра от книгата безплатно със свободно пласиране от моя страна.

4) Хонорарът ми ще се изплати така: 15 000 (петнадесет хиляди) лева при сключване на споразумението; 10 000 (десет хиляди) лева при отпечатването на

единадесетата кола; остатъкът при завършване на печата, заедно с което ще получа и триста безплатни екземпляра от книгата.

5) Пристъпваме към печат не по-късно от седмица след споразумението ни. Печатането ще трае не по-дълго от три месеци, освен при настъпването на форсмажорни обществени пречки. Ако издателството задържи печатането или пласирането на книгата, следва да ми заплати целия хонорар без задръжки. Иначе получавам правото да прехвърля изданието на друго издателство, без връщане на получените аванси.

6) Издателството се задължава да има свой коректор на книгата ми, въпреки че аз ще направя щателен преглед на втора и трета коректури. Моята корекция ще бъде предимно на текста, а не на грешните печатни грешки.

7) В случай на неустойка от моя страна – без форсмажорни причини – задължавам се да ви върна получените аванси с 12 % лихва за изтеклото време, а ако настоявате, ще ги смятаме като търговско капаро за цялата сделка.⁶⁷

Под текста Л. Казанджиев записва ръкописно в споразумителното писмо, че петият и шестият от пунктовете се изоставят поради доброволното споразумение с издателя, и че се задължава да уреди въпроса за отпускането на хартия пред Дирекцията на националната пропаганда, като подписва и разписка за 15 000 аванс от страна на издателството⁵⁸.

Дотук всичко изглежда наред. Най-вероятно, както е речено и в споразумителното писмо, на книгата се поставя заглавието „Българският народен езиков гений. Книга за превъзходствата на българския език над други езици в света“.

Книгата действително излиза, но година по-късно.. Заглавието отговаря на тогавашната обществено-политическа обстановка и на нагласите в обществото. Л. Казанджиев вече е извесен с полемиката в печата, която възниква около двутомната му книга „Анти Нитче. Книга за изобличаване на един голям лъжефилософ-лъжепаторок и за утвърждаване духовните ценности, отречени от него“ (1931–1932). Сега обстановката е друга. Писателят бърза, може би с оглед на събитията, а е възможно да е имал собствени намерения за бързо и успешно реализиране на изданието. Печатница „Книпеграф“ обаче забавя отпечатването на „Българският народен езиков гений“. Л. Казанджиев е вбесен и отправя нотариален протест до издателството, в който четем:

„...Сигурно добре си спомняте, че аз ви предложих да намеря печатница, която да отпечата книгата ми за два месеци. Вие отблъснахте моето предложение, понеже ми заявихте, че печатница „Книпеграф“ поема таква едно задължение. При това условие аз лично предадох ръкописа на книгата ми „Българският езиков гений“ в печатница „Книпеграф“ на 15 октомврий 1942 година, като получих сам лично уверение от собствениците ѝ, че книгата от около 22 печатни коли, ще бъде отпечатана за два месеци, т.е. до към 15–20 декемврий с.г. До тази дата не бе отпечатана, обаче, нито една единствена кола. Днес сме средата на месец февруарий 1943 година – четири месеца от започване на печата – а са отпечатани фактически само четири коли от книгата.

Въпреки всички настоявания, скандали и писмени предупреждения, собствениците на печатницата нехаят напълно. Вам се дават уверения за ускорение на работата, които са най-плоски зальгвания, забравяни още с вашето излизане. Стратегията на печатарите, с оглед да печелят време, се състои в набиране, първо, на няколко шпалти, без да се корегират и без да се печатат. След това се корегира набраното (без да продължава набора и без пда се печати) и, най-после, само се печати набраното, без да се набира наново, нито да се корегир. По този „утра модерен“ и експедитивен начин на книгопечатане се достига резултат една кола печатна на месец.“⁵⁹

От днешни позиции, когато компютърната предпечатна подготовка внесе истинска техническа революция в книгоиздателския процес и значително улесни полиграфическата дейност, спестявайки трудоемката наборна дейност, тези тревоги изглеждат далечни и дори някак непонятни. В онова време, когато все още малка част от известните столични печатници са познавали лентотипния и монотипния набор, въпросът за своевременното набиране, за коригирането на шпалтите и колите е бил сериозен технологически въпрос, който е стоял дори и пред авторитетни полиграфически предприятия като „Книпеграф“. Заедно с това текстът сочи и обстоятелството, че не винаги наличните мощности са били използвани рационално, или пък наборът на една книга се е протакал във времето поради недостатъчно добра организация. Едва ли може да допуснем, както го обяснява самият възмутен автор, че работата на „Книпеграф“ не е била наред. Фактът, че издател като Стоян Атанасов е работил с тази печатница и е печатал немалко от своите издания там, е достатъчно красно-

речив. Разгневеният Л. Казанджиев в цитираната нотариална покана посочва, че не разполага нито с време, нито с нерви, нито със здраве или средства да изчаква толкова бавно набиране, коригиране и печатане на книгата си, затова иска обезщетяване по 1000 лева дневно, считано от 1 януари 1943 г. заради накарняване на търговските му интереси и във връзка с пласмента на неговите екземпляри от изданието, а ако в срок от 5 март с.г. издателят не застави собствениците на „Книпеграф“ да спазят срока, ще счита че издателството се отказва от изданието; в този случай, без да се отказва от обезщетението си, авторът ще го предостави на друго издателство или ще го издаде сам⁶⁰.

Всъщност се оказва, че честолюбивият Л. Казанджиев не е съвсем прав. В своите ръкописни бележки върху една бланка на издателството Ст. Атанасов е отбелязал, че ръкописът е невъзможен да се чете поради небрежното му написване и е станал нечетлив; авторът бави коректурите; не е готов целият ръкопис, а го предава на части, а освен това ръкописът следва да е предаден на пишешца машина, което авторът не е сторил. При това не е осигурена хартия и печатницата „кара на стара запазена хартия“, макар че Л. Казанджиев се е ангажирал с доставката на съответното количество за своята книга, използвайки лични свои контакти с Дирекцията на националната пропаганда⁶¹.

Става ясно, че авторът не е спазил изискванията и дори печатницата сама да е допуснала пропуски в организирането на работата си, то вината не е само нейна, нито на издателството.

По тази интересна издателска история откриваме и и още един документ – допълнителна уговорка от ноември 1942 г., в която с почерка на Л. Казанджиев тиражът се увеличава от 4000 на 5000 екземпляра, като 1000 екземпляра стават безплатно хонорарно право на автора – тях Л. Казанджиев може да пласира само в държавни и обществени учреждения, а не на дребно чрез книжари или продавачи, до изчерпването на основния издателски тираж. В уговорката се казва още, че авторските екземпляри остават на съхранение и за контрол в издателството, но при случай биха могли да се приберат от автора⁶².

Изглежда най-после автор и издател са се разбрали, та „Българският народен езиков гений“ излиза от печат през 1943 г. в печатница „Книпеграф“ в посочения тираж от 5000 екземпляра, в немалкия обем от 448 страници.

Използвайки обществено-политическата конюнктура и протичащите процеси в окупирани земи от Егейска Тракия и Македония, където българското самосъзнание е било силно, книгата е могла да разчита на определен успех, още повече, че и самите държавни институции са насърчавали подобен тип книжнина с оглед на водената през периода политика.

Между 1928–1936 г. „Стоян Атанасов“ издава и „Съчинения“ в четири тома на придобилия известен писател Иван Кирилов – повести, романът „Габарите“, драми-легенди и комедии. Несъмнено дейността на Стоян Атанасов има важно значение за издателските процеси между двете световни войни. Той съумява да привлече добър сътруднически екип и да реализира амбициозна програма, която е в полза на българската книга.

Приносителите на Стоян Атанасов са забелязани от негови съвременници. Струва ми се, че много точна оценка на делото му дава писателят Георги Караславов в голямата си студия „Борба за първенство“, публикувана в столичното списание „Сердика“ през 1941 г.⁶³:

„Богат принос в развитието на българската книжнина и отделно на книжнината в столицата, е дало книгоиздателството на Стоян Атанасов. При него се появи, разви се и досега работи писателят Николай Райнов.

Преди години Ст. Атанасов издаде съчиненията на К. Величков в осем тома под редакцията и с предговор от Иван Вазов⁶⁴. За времето си това издание се отличава със своята изящност. Атанасов е издал и известния Величков превод на „Аг“ от Данте. През последните години той издаде съчиненията на Т. Траянов и еднотомната „Българска енциклопедия“ от Никола и Иван Данчови“.

Г. Караславов има основание да отбележи на първо място като водеща заслуга на Ст. Атанасов издаването на осемтомните „Съчинения“ на Константин Величков. Това издаване се осъществява с предговор и редакция от Иван Вазов, между 1911 и 1914 г., като излиза и още един том, считан за продължение на многотомното издание и на практика явяващ се девети том, под заглавие „Чуждестранни литератури. Европейски писатели. Френска, италианска, испанска, полска, руска литература“ (С., 1915. 283 с.). Според коричното описание трети, четвърти и осми том излизат със заглавие „Пълно събрание на съчиненията“ на Константин Величков. Тук трябва да добавим и още един малко познат издателски

факт – през 1919 г. Стоян Атанасов издава най-популярното произведение на Константин Величков, мемоарно-документалната му повест „В тъмница“. Спомени от 1876 г., като приложение на сп. „Маяк“ (215 с.)⁶⁵.

Колкото до Теодор Траянов, един от най-изявените представители на българския символизъм, следва да допълним, че издателят Ст. Атанасов прави „Пълно събрание на съчиненията“ му за един дванадесетгодишен период – първият том „Освободеният човек“ излиза през 1929 г., като обхваща творби на поета от 1905–1911 г., вторият том „Земя и дух“, съдържащ творби между 1921–1926 г., включително второто преработено и допълнено издание на „Български балади“, е издадено през 1941 г. Третият том „Пантеон“ е отпечатан през 1934 г. Първият и третият том се печатат в 4000, а вторият том в 6000 екземпляра. Заедно с това Ст. Атанасов издава и адаптираната от Т. Траянов детска книга „Най-хубавите басни за деца“ (С., печ. Херман Поле, 1934). Сред приносите на Ст. Атанасов е и издаването на музикални произведения, създаването на нотна печатница⁶⁶.

Както се вижда, заслугите на Стоян Атанасов за българската книжовност са многопосочни – издаване на художествена литература и популяризиране на български автори, издания за деца и юноши, учебна и учебно-помощна литература, научнопопулярни книги в различни области на знанието. Издателят умее да работи добре с авторите, да ги привлича, да изгради своеобразен екип от постоянни сътрудници, които между двете световни войни със своите стойностни произведения дават един достоен, разнообразен и стойностен облик на издателството. Самата организация на издателската дейност е изведена на едно много добро равнище, съобразена е с работата на различни институции и работи в полза на родната книга.

Следва

БЕЛЕЖКИ

³⁶ НБКМ – БИА, ф.№560, а.е.2, л.27.

³⁷ НБКМ – БИА, ф.№560, а.е.2, л.22.

³⁸ НБКМ – БИА, ф.№560, а.е.2, л.30.

³⁹ НБКМ – БИА, ф.№560, а.е.2, л.17.

⁴⁰ НБКМ – БИА, ф.№560, а.е.2, л.23.

⁴¹ НБКМ – БИА, ф.№560, а.е.2, л.25.

⁴² НБКМ – БИА, ф.№560, а.е.2, л.28.

⁴³ НБКМ – БИА, ф.№560, а.е.2, л.29.

⁴⁴ НБКМ – БИА, ф.№560, а.е.3, л.15.

⁴⁵ НБКМ БИА, ф. №560, а.е.3, л.10. Очевидно става дума за книгата на Р. Лазаров „Учебник по благонравие. За I и II курсна доп. занаятч. у-ща“ (С., Ст. Атанасов; печ. Книпеграф, 1939. 112 с. 10 000 тир.).

⁴⁶ НБКМ – БИА, ф.№560, а.е.3, л.14.

⁴⁷ НБКМ – БИА, ф.№560, а.е.3, л.6.

⁴⁸ НБКМ – БИА, ф.№560, а.е.3, л.2.

⁴⁹ НБКМ – БИА, ф.№560, а.е.1, л.3.

⁵⁰ Пак там, гръб на листа.

⁵¹ НБКМ – БИА, ф.№560, а.е.1, л.6. писмото е по повод издаването на третото прераб. изд. на книгата от Васил Николов „Христоматия и писмоводство. Учебник за I и II чирашки курс на доп. занаятч. у-ща (С., Ст. Атанасов; печ. П. К. Овчаров, 1939. 223 с. с ил. 10 000 тир.). Отделно, през 1941 г. Ст. Атанасов издава и „Христоматия. За практ. и доп. земец. у-ща“ от Васил Николов (216 с. с ил. 10 000 тир.).

⁵² НБКМ – БИА, ф.№560, а.е.3, л.1.

⁵³ Пак там. Липсват сведения за излизането точно в този вид на посочените в договора издания, което говори, че не винаги сключваните договори са гарантирани издаването, в случай че не е получено одобрение от Министерството на народното просвещение.

⁵⁴ НБКМ – БИА, ф.№560, а.е.1, л.1 (Писмо на Ст. Атанасов до Д. Г. Добролюбов, София, 27 февр., 1931).

⁵⁵ НБКМ – БИА, ф.№560, а.е.2, л.6.

⁵⁶ НБКМ – БИА, ф.№560, а.е.2, л.8.

⁵⁷ НБКМ – БИА, ф.№560, а.е.2, л.9.

⁵⁸ Пак там.

⁵⁹ НБКМ – БИА, ф.№560, а.е.2, л.11.

⁶⁰ Пак там.

⁶¹ НБКМ – БИА, ф.№560, а.е.2, л.12.

⁶² НБКМ – БИА, ф.№560, а.е.3, л.5.

⁶³ Караславов, Г. Борба за първенство. – С е р д и к а (Месечно списание на столичната община), 5, 1941, №2–3, с.32.

⁶⁴ Това многотомно съчинение се печата в Придворна печатница Ив Кадела. Известно е още едно издание на тома „Повести, разкази, спомени“ от 1910 г., отпечатано в печ.атницата С. М. Стайков., в обем 320 с.

⁶⁵ Български книги 1878–1944. Т.1. С., НБКМ, 1978, с.360.

⁶⁶ В книгата си „Книжовни пристрастия“ (С., 2000, с.197) Ани Гергова посочва, че Стоян Атанасов „издава за първи път музикални произведения и основава печатница за ноти“.

